

СПОГАДИ ПРО БАТЬКА

Шлях до реалізації здібностей, задумів, мрій не легкий. Він перетинається зі шляхами багатьох інших людей, які сприяють, чи протидіють, підтримують морально, чи матеріально. Це шлях “*per aspera*”.

Я згадую постать мого батька, сформовану в уяві дівчинки (батько помер, коли мені було 14), з відстані часу – минуло 50 років від його смерті. Безумовно, на мої спогади впливає багато факторів: ставлення до нього інших людей, мої погляди на життя тоді і тепер, безліч фотографій, листів, малюнків, записів у щоденниках батька. Шукаю у пам'яті його образ і він розпливається, віддаляється, щезає і я знову шукаю його, пов'язуючи з різними враженнями, у різних ситуаціях. Високий, стрункий, смаглявий з чорно-синім волоссям. Строгий, зосереджений, чи з теплою усмішкою навколо великих чорних очей. У темно синьому костюмі, плащі, колись привезеному з Англії, чи у вишиваній сорочці... Він був набагато старшим від мами, і деколи, сміючись, говорив, що має дві доньки. Мої товаришки трохи його боялися, тому приходили до мене рідко. Вже тоді батько видавався мені людиною особливою і моє ставлення до нього було якимось середнім між ставленням до батька і професора. Його життєвий шлях був недовгим, але як багатим на події, країни, людей і велику працю. Працю, яка була його захопленням, змістом життя, нестримним рухом до удосконалення. “*Nula dies sine linea, Ora et labora*” – ці вислови запам'ятались назавжди. Батько мав ще дуже важливу рису – точність, акуратність. Зберіг багато листів, фотографій, всі гімназійні свідоцтва, університетські залікові книжки (індекси), навіть квитки до бібліотек, музеїв, на пароплав, чи у лондонське метро. А скільки він зробив рисунків у подорожах, на пароплаві, на базарі, навіть того, хто чистив черевики на вулиці. І у моїй уяві вони тепер, коли пишу ці рядки.

Задумуюся, як склалося, що сільський хлопчина з Покуття став археологом. Ця професія дотепер мені видається “елітарною”, пов'язаною з оточенням і хоч якимось матеріальним стартом, тим більше для українця у ті часи. Охоту до навчання, допитливість і пильність завважила учителька Юлія Шубертівна, яка допомагала чим могла, тішилася його пізнішими успіхами і навіть через багато років приїхала подивитися на його маленьку донечку. Через стільки років батько почував себе учнем. Щира вдячність першій учительці залягла йому глибоко в душу і, напевно, їй він завдячував уміння вчити дітей малювати. Разом з тим він вважав, що професія учителя дуже важка і часто невдячна. Не уявляю собі, як батько викладав малюнок, чи історію в університеті, як ставився до студентів. Може був строгим, може поблажливим. Але дивлюся на батька в оточенні студентів, як голять, сміючись, його на пляжі, мабуть в Ольвії, або читаю лист студента О. Фенина. А ще пам'ятаю, як вночі прийшли служачки з НКВД перевіряти паспорти (в рр.1945-46), між ними виявився студент з юрфаку, який слухав лекції батька. “*Я ваш студент, вибачте...*” – швиденько забрав свою групу. Ми полегшено зітхнули...

І ще був священик Николай Гоянюк, людина глибоко освічена, патріот. Він підписував численні “свідоцтва убожества” з просьбами до уряду залізниці, чи до директора гімназії, щоби не оплачувати дорогу, чи навчання. У родині Гоянюків батько відчув роль еліти у формуванні громадянської свідомості. У селі діяла “Просвіта”, “Народний дім”, селяни грали у аматорських спектаклях. Вже тепер, збираючи деякі матеріали до сторіччя батька (1994 р.), я відвідала п. Зеню Гоянюк у Коломиї, молодшу дочку отця і в неї оглянула великий альбом, куди вписувалися ті, хто був запрошений на організовані о. Гоянюком “прогульки” в гори. Там, серед мабуть сотні підписів, спогадів, віршів я знайшла два батькових – 17-ти літнього юнака і через багато років науковця. Батько намалював портрет молоденької Зені, біля фортепіано, задуманої, засмученої через швидкий виїзд з дому на навчання. Тепер це для неї теплий,

хвилюючий спогад. На Коломийщині жила батькова сестра Марія Денишук і брат Василь Бірчак (по мамі), небагаті селяни, але свідомі, патріоти, тісно пов'язані зі своєю землею, своєю піснюю, традиціями, мистецтвом. Передплачували українські видання, окрема, порадики садівникам, городникам, журнали, як "Наша хата", виступали в аматорських спектаклях — працювали для України, вільної, незалежної. Чи думали тоді вони, що їх життєвий шлях закінчиться у сибірській тайзі?

Закінчивши Коломийську гімназію, батькові вдалося завдяки стипендії митрополита Андрея Шептицького відвідувати Вільну академію мистецтв, навіть брати участь у виставках. Перша світова війна, далі участь у визвольних змаганнях зробили неабиякий вплив на долю батька. Свої думки записував у щоденнику, який продовжував багато років. У тій війні втратив праве око, по дорозі з Києва переніс черевний тиф. Повернувся у ранзі хорунжого. Під час визвольних змагань рисував товаришів (деякі рисунки шаржовані) і себе на лікарняному ліжку з пов'язкою на оці. З тих часів згадував художника-січовика Куриласа. А далі – навчання у Школі О. Новаківського, викладання рисунку у гімназіях, (найбільше у Б. Грінченка), і, нарешті, університет. Важкі це були роки для людини, яка стремить до знань, але не має матеріальної підмоги. Батько працював багато. Одночасно вивчив французьку і англійську мови Мав здібність до мов. Німецьку знав з гімназії, у вивченні англійської був дуже старанний, так що здобув прихильність меценатки – графині Артстовської (сама давала лекції англійської мови), яка виділила кошти на поїздку батька до Америки. Вона вважала, що це держава майбутнього і хотіла щоби він удосконалювався в американському варіанті англійської мови. Захоплення античною скульптурою, проте, перемогло, батько використав кошти для поїздки в Англію, працював у Британському музеї і бібліотеці. Знання мов батько постійно удосконалював. Він вважав, що треба якнайбільше розмовляти, бо, як він часто говорив, мама вчить дитину, розмовляючи з нею. Таким чином навчив маму французької (граматику вона доповнювала з самовчителів), з братом Василем Микетюком (засновником зуболікарської школи у Львові) говорив по-німецьки, а з товаришем Шамраєм по-англійськи. Знав італійську, болгарську. В університеті вирізнявся здібностями у розумінні античної скульптури. Був улюбленим студентом професора-поляка Едмунда Булянди. Коли професор помер (у 1960-х роках), я випадково довідалася про це з журналу "Przekrój", де було зазначено, що учнями проф. Едмунда Булянди були Казимир Маєвський і Іван Старчук.

У ті часи, хоча батько працював багато, матеріально йому було нелегко. Вже будучи ад'юнктом професора Булянди, він не мав власного мешкання і на день ставив своє складене ліжко між подвійні двері в аудиторії на кафедрі, де вів заняття зі студентами. Тепер молоді люди не зрозуміли б того. Одружившись, батько придбав "парцелю" – ділянку на т. зв. професорській колонії, завів сад, але побудова власного будинку (був гарний проект) не вдалася через початок II світової війни.

Ми мешкали дуже скромно в однокімнатній маленькій квартирі, але це на мене особливо не вплинуло, не розвинуло комплексу меншовартості, оскільки у нас були цікаві люди. Своє дитинство згадую з особливим почуттям не забави, а формування характеру. Тепер мені здається, що власне завдяки такій домашній обстановці я досить скоро зрозуміла перевагу духовного над матеріальним. Батька я мало пригадую вдома чи при домашній роботі. На мене не було ніякого тиску у шкільних справах, як, зрештою, і допомоги. Рано тато мене відправляв до школи у початкових класах; пам'ятаю, що у четвертому чи п'ятому ми вчили історію стародавнього світу, викладала татова студентка, яка мене трохи вирізняла серед інших учениць, хоч я не мала особливих здібностей у цьому напрямі. А поза тим? Пам'ятаю хіба недільні проходи за місто, я не дуже це любила, бо по дорозі батько майже завжди говорив по-німецьки і часто – *raß auf- уважай!* Коли ми проходили містом, то пояснював мені деколи елементи оздобу будинків: атланти, каріатиди, цікаві орнаменти, львівські леви, написи. Можливо, моя повага до бібліотеки з дитинства пов'язана з написом на бібліотеці політехніки, я зрозуміла багато латинських приповідок, а це прийшло власне через написи: *ars longa, vita brevis etc.* Вдома пам'ятаю тата найбільше на Різдвяні свята. Часом показував, як можна зробити прикраси на ялинку, сам завжди її вбирив. На вечерю спочатку сам починав коляду,

головну, “Бог предвічний”. Мав гарний голос, а ще улюбленою його піснею була “Ой там на горі Січ іде”

А найбільше запам’ятався мені великий, залитий сонцем кабінет у Львівському філіалі АН у приміщенні палацу Потоцьких на вул. Коперніка. Там було багато черепків з розкопок, які батько сам зарисовував, фотографії робив Прокопович, здібний професійний фотограф. Я часто туди приходила, при сходах, білих мармурових з золотим поруччям стояв швейцар, який мене знав і з повагою пропускав. Це було звичайно восени і аж до весни. А літа майже з батьком не пам’ятаю, хіба ще зовсім малою, бо переважно це були розкопки у Пліснеську. Я там не була, але для батька це був важливий період життя. Він здавна цікавився історією Галицько-Волинського князівства, брав участь у розкопках у Крилосі біля Галича у групі Пастернака, відомого археолога. Батько знав наукові методи розкопок на рівні містобудування, тобто городища, а не лише шукання скарбів. З ним їздили Смішко, Ратич, Костюк, Нечиталюк, Крушельницька, Свешніков. Приїжджали науковці з Ленінграду (Тіханова). У розкопках брали участь місцеві селяни. Батько був їм дуже вдячний, фотографувався з ними на пам’ять. Мені розказував мало, але завжди підкреслював потребу знати свою історію, свою культуру і традиції. З особливим хвилюванням згадую і тепер слова: “...пам’ятай, ти – українка, наша столиця – Київ”, і ці слова проймали тоді мене гордістю за Україну. Як важливим є відчуття приналежності до свого народу, розуміння того, що, якщо ми будемо себе шанувати - нас будуть шанувати інші. Серед батькових листів я знайшла лист від Казимира Маєвського з 30-х років, де він захоплено пише про свою поїздку до Києва: “*Печерська Лавра - це Український Ватикан*”.

Завдяки захопленню античною скульптурою і успіхам у її вивченні батькові вдалося бути в Англії, Німеччині, Греції, Туреччині, балканських країнах. Привіз багато фотографій і записів у щоденнику.

Пам’ятаю, коли я хворіла, він сидів біля мене і своїми розповідями допомагав мені витримати ліжковий режим. “Куди ми сьогодні їдемо, чи летимо, чи пливемо кораблем?” І я вибирала Англію, Грецію чи Туреччину. Розказував, наче чую окремі фрагменти і бачу картини, як у кінофільмі, вони з тих часів сформували мою уяву про англійців, про грецьку культуру, про характер німців, про велич Софії Константинопольської. Здається, що я там була: у Британському музеї, у Вілянові, на Акрополі, чи знову у Гайд-парку, чи в човні на Егейському морі. Дорійські, іонійські колони, Микенські ворота, степи, лаврові гаї. Тато сушив листочки, квіти у сторінках щоденника, списаних враженнями з подорожей і від цього вони ставали ще більш живими. Я з батьком часто бувала в музеях і це було не лише для того, щоби показати щось дитині, це в першу чергу була його особиста душевна, професійна потреба. Я від цього багато виграла. Саме через це вже в дитинстві у мене сформувалося спеціальне ставлення до образотворчого мистецтва – живопису, графіки, скульптури, до ужиткового мистецтва. Батько був близько знайомий з проф. І. Свенціцьким, директором Національного музею, і його сім’єю. Зі старшою дочкою професора займався іконописом. Сам малював ікони. У нас збереглися з Константинополя Мати Божя, Успеніє Матері Божої і Ісус Христос - Пантократор, а також не дорисовані рисунки олівцем. Часто зустрічався з мистецтвознавцем Михайлом Драганом, був дуже високої думки про нього. Зв’язок з музеєм був постійним і пізніше батьковими роботами – орнаментами, знайденими в Пліснеську за дорученнями І. Свенціцького цікавилася зав. відділом народного мистецтва Ірина Гургула. До речі, про народне мистецтво. Батько любив і розумів вишивку, різьбу, писанку. Звертав увагу на кольори, особливість орнаменту. Я вже тоді розуміла, що не варто багато змінювати у вишивці, порушуючи стиль. Тепер, коли бачу у руках гуцулки двовідтінкову вишивку, наприклад, синю з блакитним, коричневю з бежевим, мене це вражає. Багатьох художників батько знав особисто. А мені запам’яталися “Захід сонця”, “Паламар”, “Соняшники”, портрет Лесі Українки, і, хоча я бачила їх ще десятки разів – ті перші враження були найсильнішими.

Регулярно ми були і в картинній галереї. Там часто був хтось зі знайомих, розмовляли з батьком, ділилися враженнями, думками.

Пригадую Михайла Шаха, самотнього чоловіка, бідного, який мешкав у прибудові у дворі картинної галереї. Малював цікаво, багато розповідав, особливо про французьку школу, про Пікассо і інших сучасних йому художників. Не сприймав таких течій як символізм, кубізм. Вже після смерті батька подарував нам натюрморт.

З відвідин картинної галереї мені багато запам'яталось. Чудова скульптурна група Шимановського “Поцілунок матері” і, майже напроти, образ олійними фарбами цього скульптора “У гураля”. Слухають розповіді старого чоловіка три дівчини у селянській одежі, такі виразні, що, здається у цю хату можна увійти і сісти біля них. Тоді на мене робили велике враження картини Семірадського, і я дивувалася, чому татові так подобається “Султан Баязед у неволі у Тамерлана”. А тепер я розумію цю картину інакше. Порівнюю свої враження від “Потопа” Мерварта тоді і пізніше. Пригадую розмови щодо техніки, кольористики, відтворення фактури оксамиту, шовку, сріблястих тканин.

Тоді я ходила до картинної галереї якось так звичайно, з великою радістю, відчуттям потреби, а тепер відчуваю якийсь важкий вплив часу на галерею, глядачів, чи це лише так здається?

Наче бачу перед собою панораму “Raclawice”. Враження від неї: битва за свою землю, відчай, нарешті перемога – все було відтворене так переконливо, так блискуче, бо це був твір патріотів Коссака, Стики, Вивйорського. Вже тоді у мене 9-10-літньої створилося відчуття величчю духу народу.

Запам'яталася образотворча виставка у 1942 чи 43 р. Батько, здається, був у складі журі, було довге обговорення, а для мене тоді було головне, що продавали фотографії деяких творів. У нас збереглися “Жниці” Олени Кульчицької.

Як кожна дитина, я пробувала рисувати, деколи батько приглядався, показував якийсь штрих, але рідко. Головне, це були його слова – рисувати з натури, не перемальовувати, а найгірше, не перебивати через скло, що я потім робила не раз для шкільної газети. Я, мабуть, була зовсім маленькою, коли відомий художник Едвард Козак рисував звіряток, не відриваючи олівця від паперу, подарував мені кольорову книжечку, де були козаки у розкішних синіх шароварах і з чорними чубами. І ще я мала чудові книжечки з диснеєвськими героями від Ришарда Ганшиньца, батькового приятеля. Добре його самого пам'ятаю, а дарував мені книжки “*pod gwiazdkę*”, на Різдво. Пояснював, що його прізвище походить, здається, чи не від назви метелика. Він був поляком німецького походження, редагував журнал “*Filomata*”. У цьому журналі на обкладинці звичайно були фотографії античних скульптур, а на зворотній стороні - пояснення до них. Багато батькових. Він був знавцем античної скульптури, знайомився з нею у Британському музеї, в музеях інших країн, зокрема, в Греції, а також у приватних колекціях. Пам'ятаю розповіді про палац графа Потоцького у Вілянові, де була велика збірка скульптури. Батькові описи були дуже докладними і емоційними. І тепер, переглядаючи сторінки “*Filomaty*”, мене хвилює дівчинка з голубом і до неї опис: “...дитина з її безпосередністю, любов'ю до малих звіряток разом з наївною, сонячною дитячою чарівністю”; або молода римлянка, що грає в кості: “здається, що голова, верхня частина тіла, плечі зосереджуються у моменті очікування і цікавості, чи підкинення кісток буде удалим, чи ні”; або Айрен з Плутосом на руках: “скульптор відтворив давню уяву про материнство і дитинство, скріпив свою групу вузлом почуття, зрозумілим для людей, а сам рух богині, її гармонійна єдність з дитиною у грецькій різьбі застосована уперше, пізніше це було досконало відтворене у деяких мадоннах епохи Відродження”.

Завдяки батькові антична скульптура увійшла в мою уяву з грецькими міфами. Андерсен, Грімми були пізніше, а спочатку українські казки і грецькі міфи, якими я страшенно захоплювалася, зануджувала батька просьбами розказувати, а коли вже вчилася у 4-5 класах, батько позичав для мене грецькі міфи під ред. Куна російською мовою від проф. Ю. Мушака, талановитого знавця античних мов, який слухав колись батькові лекції.

Батько викладав рисунок у гімназії ім. Б. Грінченка, історію мистецтва у Духовній семінарії. Видав книжку “Діти рисують”, у якій висловив свої думки про особливість дитячого

рисунок, дитячу уяву і роль рисунку у вихованні дітей. Був близько знайомий з багатьма діячами “Рідної Школи”, “Просвіти”. Запам’ятався мені батьків приятель Ярослав Кузьмів, педагог, психолог. Він часто дописував до українських педагогічних журналів. Назва книжки “Трохи серця - трохи неба” якнайкраще віддзеркалює цю людину. Під час війни університет не функціонував і тато викладав рисунок у технічній школі. Олійними фарбами малював тоді мало, більше олівцем, після війни це переважно були рисунки знайдених матеріалів з Пліснеська. Докладно, олівцем або тушем.

А ще батько був великим “театралом”, ми щонеділі були в Опері. Може тому і тепер, проходячи мимо Оперного театру, я відчуваю надзвичайний вплив краси, перед якою меркне життєва суєта. Інтер’єр театру не перестає мене чарувати і тепер. Батько звичайно не ділився своїми враженнями, хіба я про щось питала. Можливо, тому театр став моїм власним, закритим від усіх куточком думок, вражень, емоцій. Ми сиділи в театрі, тримаючи у руках лібретто, які я вдома перечитувала багато разів. Деякі речі були дуже вражаючими і батько не хотів, очевидно, щоби я їх розуміла, чи взагалі бачила. Пригадую, перед закінченням “Гальки” Монюшка ми вийшли, якраз тоді, коли нещасна Галька кидалася в прірву через зраду.

Улюбленим композитором батька був Верді, але поза всіма світової слави виставами, мабуть найближчими нам були “Наталка Полтавка”, “Запорожець за Дунаєм”. Арії з цих опер були нашими “домашніми”: “Сонце низенько”, “Віють вітри”. Коли з нагоди 1000-річчя Хрещення Руси я почула повний давній текст “Владико неба і землі”, а в театрі співали “Блаженний день, блаженний час”, я згадала з тремтливою радістю дитинство.

Вдома ми деколи ставили “спектаклі” на лібретто з “Малих друзів”. Грали тато, його сестрінниця Анна Данишук, рідко мама і, звичайно, я у “головних” ролях: то зайчик, то фасолька-квасолька, то принцеса. А маски чи деякі деталі костюма ми виготовляли самі під керівництвом батька. Я привчилася виступати перед “глядачами”, стоячи на стільчику, і декламувала часто мабуть задорослі для свого віку вірші “Розрита могила”, пролог до “Мойсея”, уривки з “Гайдамаків”. Хоч, хто знає, можливо добре, що з дитинства у моїй душі звучить “Ой зійшла зоря вечорова”. Або чую “Червону калину”, яку співають на толоці у Перерові біля Коломиї на Великодні свята хлопці і дівчата, вимахуючи галузками з білим цвітом калини... І, можливо, завдяки саме цьому спогади про дитинство виринають у мене так виразно і стільки я пов’язую з батьком.

Основою громадянської постанови батька були Бог і Україна. Він був віруючим справді, любив церкву, як місце молитви і як пам’ятку мистецтва. Любив церковні хори, а Літургію вважав найкращою драмою. Найбільше з тих давніх років мені запам’ятався Страсний Четвер. Ми були майже в усіх церквах, щоби у кожній почути 1-2 Євангеліє з 12-ти. Вертали пізно, попри церкву Св. Юра. Маленька худенька дівчинка дибала за високим, розмашисто крокуючим чоловіком, що тримав її за руку... З церкви виходили у темноту люди зі свічками у руках, безліч мерехтливих свічок серед темних дерев і темного неба... Віра і почуття краси поєднувались у батькові разом з надією на краще. Віра у велич Бога-Творця і радість пізнання. Розуміння призначення людини у житті, щастя у праці і співпраці. Цінив людину за її працю, захоплення, за громадянську позицію. Прожив не довге, але яке цікаве життя. Не легке, у складну епоху.

І все ж батько любив життя. Тому з тихою радістю дивлюся на фотографію з краєвидом Пліснеська. Стоять Орест Костюк, Іван Старчук, Олекса Ратич, усміхнені, у руках тримають гладіолуси. І ще пам’ятаю останні слова батька, задуманого перед відчиненим вікном: “який прекрасний світ...”.